

NÄKÖKULMIA MUSIIKIN TAITEEN PERUSOPETUKSEN SAATAVUUTEEN JA SAAVUTETTAVUUTEEN SEKÄ TASA-ARVOON

Taustaa

Suomalainen taiteen perusopetus on kansainvälisesti katsottuna ainutlaatuinen järjestelmä, jonka juuret juontavat vuonna 1969 laadittuun lakiin musiikkioppilaitosten valtionavustuksesta. Kun musiikkioppilaitosten oma laki korvattiin 1.1.1999 taiteen perusopetuksen lailla, syntyi samalla kaksi oppimäärää, yleinen ja laaja.

Syy kahden oppimäärän syntyyn oli se, etteivät kaikki taiteet olisi pystyneet toteuttamaan vanhaan musiikkioppilaitoslakiin perustuvan lain sisältöjä ja tavoitteita, ja näin osa taiteista olisi jäänyt lain ulkopuolelle. Ratkaisuksi keksittiin yleisen oppimäärän opetus, joka varmisti kaikkien taiteiden pääsyn taiteen perusopetuksen piiriin.

Vuonna 2018 musiikin laajan oppimäärän opetusta annettiin 87 oppilaitoksessa yhteensä 1 653 000 tuntia ja opetukseen osallistui yli 63 000 oppilasta. Lisäksi musiikin laajan oppimäärän opetusta tarjotaan joissakin vapaan sivistystyön oppilaitoksissa vapaan sivistystyön rahoituksella sekä vähäisiä määriä myös joissakin yksityisissä musiikkikouluissa. Vuonna 2017 tehdyn selvityksen mukaan musiikissa ylitettiin valtionosuustunnit n. 50 000 tunnilla, ja yhteensä 23 musiikkioppilaitoksessa on myös tanssin opetusta, jota tarjottiin niissä n. 30 000 tuntia.

Tasa-arvo, saatavuus ja saavutettavuus taiteen perusopetuksessa

Seuraavat kysymykset ovat olennaisia oppilaslähtöisen, oppilaan oikeuksia, tavoitteita ja toiveita kunnioittavan taidekasvatusjärjestelmän rakentamisessa:

- Tuleeko kaikkien harrastaa jotain (pakko), vai voiko lapsi esimerkiksi keskittyä ulkoiluun ja leikkiin ystävien kanssa?
- Saavatko lapset itse valita mitä he harrastavat, vai onko kaikkien lasten pakko harrastaa jotain tiettyä harrastusta?
- Saako lapsi harrastaa sillä tavalla kuin hän haluaa, eli määritellä itse omat tavoitteet harrastukselleen?

Perinteisessä musiikkikasvatusjärjestelmässä koulun tarjoama perusopetus on tarjonnut kaikille mahdollisuuden osallistua musiikkikasvatukseen. Ne lapset, jotka ovat innostuneet musiikista, ovat syventäneet harrastusta musiikkioppilaitoksissa. Tämä malli on edelleen suositeltava, koska koulu tarjoaa tasa-arvoisesti kaikille mahdollisuuden harrastaa musiikkia, ja toisaalta se mahdollistaa musiikin laadukkaan ja tavoitteellisen opiskelun musiikkioppilaitoksissa niille, jotka haluavat edetä erilaisia oppimispolkuja pidemmälle musiikkiopinnoissaan.

Yksi viime vuosien haasteista taiteen perusopetuksen ympärillä käydyssä keskustelussa on ollut yhtäältä pääkaupunkiseutukeskeisyys ja toisaalta keskustelun keskittyminen musiikkiin. Taiteen perusopetusta järjestetään kuitenkin koko maassa ja kaikissa taiteissa, ja sitä tulisikin tarkastella kokonaisuutena.

Toinen haaste keskustelussa on ollut kokonaiskuvan puute. Esimerkiksi musiikkia voi harrastaa musiikkioppilaitosten lisäksi perusopetuksessa, koulujen iltapäiväkerhoissa, vapaan sivistystyön oppilaitoksissa, yksityisissä musiikkioppilaitoksissa, seurakuntien musiikkitoiminnan piirissä, yksityisopetuksessa, yhdistysten kuoroissa ja orkestereista, omissa bändeissä ja yhteisissä sekä luonnollisesti itsenäisesti sekä yhä enenevässä määrin internetin avulla. Puhuttaessa musiikkikasvatuksen saatavuudesta ja saavutettavuudesta tulisi musiikin taiteen perusopetuksen laajaa oppimäärää arvioida musiikin koulutusjärjestelmän osana ja pohtia sen roolia järjestelmässä. Kokonaiskuvan hahmottamisen avulla voimme edistää alueellista yhteistyötä ja kaikkien oikeutta musiikkikasvatukseen.

Erityisenä haasteena ovat oppilaat, jotka eivät harrasta mitään. Näiden oppilaiden saaminen harrastusten pariin on yhteinen tavoitteemme. ArtsEqual-hanke on tehnyt erinomaista työtä tasa-arvon, saatavuuden ja saavutettavuuden puolesta, ja esimerkiksi musiikkioppilaitoksissa levinnyt Floora-hanke on hyvä esimerkki siitä, kuinka kaikki voivat osallistua tasa-arvoisen taidekasvatuksen edistämiseen. Erityisesti syrjäytymisvaarassa olevien kohdalla harrastustoimintaan sitouttamisen haaste edellyttää yhteistyötä esim. sosiaalitoimen tai etsivän nuorisotyön kanssa.

TPO:n ympärillä käytyä keskustelua ovat leimanneet musiikkioppilaitoksiin kohdistuneet syytökset elitismistä, jotka perustuvat vanhoihin stereotypioihin ja jotka eivät ota huomioon tasa-arvoa, saatavuutta ja saavutettavuutta edistävää kehitystä, joka musiikkioppilaitoksissa on tapahtunut viimeisten vuosien aikana.

Musiikin laajan oppimäärän tavoite ei ole tuottaa vain ammattilaisia. Vaikka vain noin 3 prosenttia musiikin harrastajista päätyy alan ammatilliseen tai korkea-asteen koulutukseen, on tämä määrä olennaisen tärkeä suomalaiselle musiikkielämälle ja myös klassiselle musiikille, koska se on musiikin tyyliä ajautunut marginaaliin. Musiikkioppilaitosten keskeinen tehtävä on luoda edellytyksiä laadukkaalle elinikäiselle musiikin harrastamiselle niille 97 prosentille, jotka eivät hakeudu alan ammatilliseen tai korkea-asteen opintoihin.

Laatuun pyrkiminen on suomalainen piirre eikä sitä tulisi sekoittaa elitismiin. Laadukas tekeminen heijastuu kaikkialle yhteiskunnassa ja luo pohjaa toimivalle yhteiskunnalle ja työyhteisöille. On myös hyvä muistaa, että laadukas taiteiden harrastaminen vaikuttaa positiivisesti useisiin ammatteihin, kuten opettajien ja lääkäreiden työhön.

- Tasa-arvo valinnanvapauden näkökulmasta
 - Taiteen harrastamisen muotoja on yhtä monta kuin on harrastajaakin. Meillä on yhä enemmän lapsia ja nuoria, jotka harrastavat useita eri harrastuksia, ja toisaalta oppilaita, jotka haluavat kehittyä mahdollisimman pitkälle yhden harrastuksen parissa. Kun joku haluaa musiikista itselleen ammatin, haluaa toinen rentoutua kitaransoitolla raskaan jääkiekkoharrastuksen lomassa.
 - Tasa-arvoinen musiikkikasvatusjärjestelmä huomioi erilaiset oppijat ja tarjoaa erilaisia oppimispolkuja oppijoiden omien toiveiden ja tavoitteiden pohjalta sekä mahdollistaa sen, että oppija voi hyödyntää omaa potentiaaliaan täysin.
 - Riittävän vahvat yksiköt ja oppilasmäärät (mm. orkesteritoiminnan järjestämistä varten) tarjoavat mahdollisuuden kasvaa musiikin parissa varhaisiän musiikkikasvatuksesta syventäviin opintoihin asti.

- Oppilaitosten toiminnan tulee olla yhtä lailla pitkäjänteistä ja ennustettavaa, sitoudutaanhan oppilaisiin usein yli 10 vuodeksi.
 - Musiikkiharrastus vapaaoppilaspaikkoineen on mahdollista myös monelle vähävaraiselle perheelle, toisin kuin esim. huomattavasti kalliimmat urheiluharrastukset.
 - Eri taiteilla on erilaiset oppimispolut. Hienomotorinen kehittyminen musiikissa edellyttää pitkäjänteistä kasvokkain tapahtuvaa yksilöopetusta. Yksilöopetukseen perustuvaa musiikinopetusta ei voi järjestää laadukkaasti ilman riittävää julkista tukea.
- Taiteiden välinen tasa-arvo
 - Musiikkioppilaitosten pitkän historian sekä lasten ja nuorten kiinnostuksen takia on tuntiperusteinen rahoitus painottunut musiikkiin. Kyseessä ei ole suomalainen ilmiö, vaan musiikin suuri harrastajamäärä muihin taiteisiin verrattuna toteutuu kaikissa maissa.
 - Toinen syy musiikin suureen valtionrahoitukseen on taiteiden erilaisissa kulu- ja tulorakenteissa. Ryhmäopetuksessa oppilasmaksutuotot kattavat huomattavan osan oppitunnin kuluista ja joissakin tapauksissa ne jopa tuottavat voittoa (kts. excel-liite). Muissa taiteissa ryhmäopetuksen kustannusrakenne runsaampine lukukausimaksukertymineen on joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta mahdollistanut kysyntään vastaamisen.
 - Musiikkioppilaitosverkosto työllistää yli 3500 opettajaa Suomessa. Päätoimisen, yli 20 vuotta opettaneen musiikkiopiston opettajan palkka on 60-70 % suurempi kuin sivutoimisen aloittavan opettajan. Eri taidealojen työehtosopimusten ja työsuhteiden erilaisuus aiheuttaa merkittäviä kustannustason eroja taidealojen välille (kts. excel-liite).
 - Suomen musiikkioppilaitosten liitto on TPO-liiton perustamisesta lähtien ajanut muiden taiteiden avustusten lisäämistä ja uusien oppilaitosten saamista valtion rahoituksen piiriin. Taidekasvatusta ei tule kuitenkaan kehittää ajamalla sitä toisaalla alas, vaan lisäresurssien avulla.
 - Opetus- ja kulttuuriministeriö on korostanut viime vuosina lasten ja nuorten toiveiden kuulemista harrastusmahdollisuuksien luomisessa. Selvitysten mukaan lapsilla ja nuorilla on edelleen eniten kiinnostusta musiikin taiteen perusopetukseen ja jonot ovat pääsääntöisesti laajaan oppimäärään. Mikäli tämä on rahoituspäätöksiä ohjaava periaate, tulisi musiikille osoittaa lisää tukea tulevaisuudessa.
- Sukupuoleen perustuva tasa-arvo
 - Yksi taidekasvatuksen haasteista on ollut sukupuolten epätasapaino. Tytöt osallistuvat huomattavasti poikia enemmän taiteen perusopetukseen.
 - Musiikissa poikien osuus on suurin verrattuna muihin taiteisiin ja lisääntynyt viime vuosina, joten kehityssuunta on tässä ollut positiivinen.
- Eri-ikäiset oppijat taiteen perusopetuksessa
 - TPO-laki määrittelee, että opetus on tarkoitettu ensisijaisesti lapsille ja nuorille. Vastaavasti aikuisten harrastaminen on tapahtunut pääsääntöisesti vapaan sivistystyön oppilaitoksissa.
 - Syy lain kirjaukseen ”ensisijaisesti” juontaa siihen, että aiemmin laulu ja ns. isot instrumentit (esimerkiksi kontrabasso ja tuuba) aloitettiin vasta 15-16 vuoden iässä ja näiden instrumenttien harrastaminen jatkui aikuisikään. Nykyisin laulu aloitetaan jo lapsena ja kaikista soittimista on saatavilla minisoittimia.
 - Käytännössä lasten ja nuorten opetusta järjestetään myös vapaan sivistystyön oppilaitoksissa ja aikuisten opetusta TPO:n oppilaitoksissa. Syyt paikallisiin ratkaisuihin ovat usein puutteelliset resurssit sekä ”terveen järjen käyttö” palveluiden järjestämisessä.

- Maantieteellinen tasa-arvo
 - Kirjastolaitoksen lisäksi musiikkioppilaitosverkosto on ainoa alueellisesti kattava kulttuurilaitosverkosto.
 - TPO:n musiikin laajan oppimäärän opetusta järjestetään 281 kunnassa ja näin maassamme on vain 36 kuntaa, jossa sitä ei järjestetä.
 - Tavoitteena on tulevaisuudessa varmistaa edellytykset laadukkaalle musiikkikasvatukselle haja-asutusalueilla ja samaan aikaan huomioida paineet lisätä opetusta kasvukeskuksissa.

- Erilaiset oppijat
 - Laki ja asetus taiteen perusopetuksesta ja OPH:n laatimat opetussuunnitelman perusteet sekä oppilaitosten omat oppilaitoskohtaiset opetussuunnitelmat määrittelevät TPO:n tavoitteet ja sisällöt.
 - Musiikkioppilaitoksissa oppilaiden erilaisuus huomioidaan henkilökohtaisten opetussuunnitelmien avulla. Tämä on mahdollistanut taiteen perusopetuksen mm. oppijoille, jotka tarvitsevat erityistä tukea.
 - SML:n jäsenoppilaitoksista peräti 76 % järjestää opetusta erityisoppijoille. Tämä luku on varmasti osaltaan maailman korkein ja voimme olla siitä ylpeitä, mutta samalla todettakoon, että tavoitteenamme täytyy olla 100 %.

- Tasa-arvo ja laatu
 - Nykyiset yleisen ja laajan oppimäärän opetussuunnitelmat mahdollistavat joustavat opetuksen rakenteet ja erilaisten oppimispolkujen rakentamisen.
 - Taidekasvatuksessa tasa-arvo on erilaisuuden kunnioittamista ja tuen antamista oppijoille heidän toiveidensa ja tarpeidensa mukaan.
 - erityislahjakkaat lapset ja nuoret tarvitsevat tukea siinä missä erityisoppijat.
 - Saatavuudesta ja saavutettavuudesta puhuminen ilman laadun käsitettä sisältää omat riskinsä. Kansainväliset kokemukset osoittavat, että sinänsä arvokkaat ja oikeat ajatukset tasa-arvosta ovat ajaneet joissakin maissa alas musiikkikasvatuksen laadun, jolloin lopputuloksena ei ole ollut ainoastaan laadun, vaan lopulta myös saatavuuden ja saavutettavuuden rapautuminen. Lapset ja nuoret haluavat sitoutua toimintaan, joka mahdollistaa oppimisen.
 - Taidekasvatuksen saatavuus ja saavutettavuus ovat Suomessa kansainvälisesti tarkasteltuna maailman kärkeä. Kun tämän lisäksi olemme kyenneet yhdistämään opetukseen maailman korkeinta laatua, antaa se hyvän lähtökohdan tuleville uudistuksille.

Syitä epätasa-arvoon

Syitä taidekasvatuksen epätasa-arvoon ja ongelmiin taidekasvatuksen saatavuudessa ja saavutettavuudessa on useita. Osa syistä on sellaisia, joihin voimme vaikuttaa (esim. TPO lähipalveluna) ja osa sellaisia (esim. lasten ja nuorten ajankäytön muutokset, arvonmuutokset ja internet) joihin meidän on vaikeaa, ellei mahdotonta vaikuttaa.

Tutkimusten ja selvitysten mukaan suurin epätasa-arvoon vaikuttava tekijä taidekasvatuksessa on vanhempien koulutustaso ja sosioekonominen asema. Toinen merkittävä tekijä on taidekasvatuksen tiedottamisen haasteet esimerkiksi maahanmuuttajaryhmille.

Mikäli taiteen perusopetuksen lakia ryhdytään päivittämään, tulisi uudistuksen perusteina olevia

tieteellisiä ja tutkimuksellisia argumentteja tutkia ja tarkastella kriittisesti.

Tasa-arvoa edistäviä toimenpiteitä

- Oppilasvalinnat
 - Oppilaiden sisäänotto musiikkioppilaitoksissa on uudistunut ja oppilaitokset järjestävät entistä vähemmän pääsykokeita ja -testejä. Vastaavasti musiikkioppilaitoskentällä on yhä enemmän oppilaitoksia, joihin otetaan oppilaisiksi kaikki hakijat.
 - Kun vuonna 2013 tehdyssä selvityksessä sisään pystyttiin ottamaan 50 % hakijoista, vuonna 2016 luku oli jo 63 %. Syksyllä 2019 tehdään uusi selvitys.
 - i. Tässä yhteydessä on kuitenkin hyvä huomata suuret alueelliset ja oppilaitoskohtaiset erot. Tuntimääräkehitys ei ole seurannut väestönkasvua, mikä on aiheuttanut lisäresurssien tarpeen kasvukeskusten musiikkioppilaitoksille.
 - Pohjoismaisessa vertailussa alle 18 -vuotiaiden taidetta harrastavien lasten ja nuorten määrä on suurin Suomessa:
 - i. Suomi 23 %
 - ii. Norja 13,6 %
 - iii. Ruotsi 22,5 %
 - iv. Tanska 15 %
 - v. Viro 9,3 %
 - Vaikka muissa pohjoismaissa, kuten Ruotsissa ja Norjassa, useat oppilaitokset ovat monitaiteellisia kulttuurikouluja, harrastetaan näissä maissa vähemmän muita taiteita kuin Suomessa, jossa eri taiteiden opetusta tarjotaan kunkin taiteen lajin omissa oppilaitoksissa.
 - Selvitysten mukaan musiikin laajaan oppimäärään hakeneiden lasten määrässä ei ole ollut merkittäviä muutoksia. Pääsääntöisesti hakijoita on ollut saman verran kuin aiemmin tai enemmän muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.
- Useissa musiikkioppilaitoksissa on matalan kynnyksen orkesteri- ja kuorotoimintaa (esim. El Sistema -toimintaa), johon kaikki halukkaat pääsevät mukaan.
- Vapaaoppilaspaikat
 - 73 % musiikkioppilaitoksista tarjoaa vapaaoppilaspaikkoja oppilaille, joiden vanhemmilla on sosioekonomisia haasteita. Lisäksi monessa oppilaitoksessa on tarjolla myös sisaralennuksia, stipendejä ja muita tapoja varmistaa kaikkien mahdollisuus musiikin harrastamiseen vanhempien taloudellisesta tilanteesta riippumatta.
- Sosiaalisin perustein järjestetty opetus on lisääntynyt ja lisääntyy jatkuvasti musiikkioppilaitoksissa (esim. Floora-toiminta)
- Poikien osuus musiikin TPO:ssa on ilahduttavasti noussut, kun vuonna 2015 oppilaista oli poikia 33 %, oli osuus vuonna 2016 jo 36 %.
- Vahvat rakenteet ovat mahdollistaneet yhteistyömallien kehittämisen mm. sairaaloiden ja hoivakotien kanssa.
 - Musiikkioppilaitokset järjestävät runsaasti toimintaa ja tapahtumia eri kohderyhmille, kuten senioreille.
- Musiikkioppilaitokset ovat tehneet yhteistyötä koulun kanssa ja kehittäneet mm. koulujen iltapäivätoiminnan piirissä tapahtuvaa musiikkitoimintaa.

- Musiikkioppilaitokset ovat tehneet myös oppilasrekrytointia ja yhteistyötä koulujen kanssa ja näin tieto musiikin harrastusmahdollisuuksista on levinnyt alueen kouluikäisille lapsille.
- Opetuksen eriyttäminen ja henkilökohtaiset opetussuunnitelmat ovat mahdollistaneet erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden osallistumisen musiikin opiskeluun.
 - 76 % oppilaitoksista järjestää opetusta erityisoppijoille
 - Musiikkioppilaitosten opettajilla on suuri lisä- ja täydennyskoulutustarve, ja he tarvitsevat tukea kohdatessaan uusia musiikkikasvatuksen kohderyhmiä.
- Yhteistyö päiväkotien kanssa on lisääntynyt merkittävästi, ja yhä useampi lapsi on siten päässyt varhaisiän musiikkikasvatukseen päiväkodissa ammattitaitoisten opettajien opastuksella.
- Oppilaslähtöisen pedagogiikan avulla on luotu valmiuksia musiikin elinikäiseen harrastamiseen.
 - Uudet opetussuunnitelmat edistävät osaltaan oppilaslähtöisen pedagogian kehittymistä musiikkioppilaitoksissa.
- Musiikkioppilaitokset ovat alueen kulttuurikeskuksia, jotka osallistuvat aktiivisesti alueen kulttuuripalveluiden tuottamiseen yksin ja yhteistyössä muiden alueen kulttuuritoimijoiden kanssa.
 - TPO-oppilaitokset järjestivät edellisen selvityksen mukaan yli 10 000 konserttia, tanssiesitystä, näyttelyä ja muita kulttuuritapahtumia, joihin osallistui yli 800 000 vierailijaa.
- SML:n järjestämät Taidekasvatustalkoot on kerännyt ja tuonut esiin TPO -oppilaitoksissa toteutettuja saatavuutta ja saavutettavuutta edistäviä hankkeita - www.taidekasvatustalkoot.fi
- SML ja sen jäsenoppilaitokset ovat tehneet yhteistyötä tutkimuksen kanssa ja osallistuneet ArtsEqual-hankkeeseen yhteistyökumppanina.

Lopuksi

TPO:n rahoitus ei ole kehittynyt eikä vuosittaisia indeksikorotuksia ole tehty TPO:n tuntiperusteiseen valtionrahoitukseen viime vuosien aikana. Lisäksi TPO:n yksikköhinta laski vuonna 2019 kolme senttiä opetustunnilta, eli yhteensä rahoituksesta leikattiin 309 000 €. Koska tulot eivät ole lisääntyneet samassa määrässä kuin kulut ovat nousseet, on musiikkioppilaitosten rahoituksesta tosiasiallisesti leikattu. Näin oppilaitokset eivät ole kyenneet ajamaan sisään uusia opetussuunnitelmia ja kehittämään opetusta toivotulla tavalla.

Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä Opetushallitus ovat ymmärtäneet laadukkaan musiikkikasvatuksen merkityksen ja luoneet sille edellytykset. Opetushallituksen vankka asiantuntijuus taiteen perusopetuksesta luo hyvän pohjan myös TPO:n lain selvitystyölle.

Musiikkioppilaitosverkoston rakentaminen on ollut suomalainen menestystarina, joka on tuottanut kauniin tuloksen kansamme identiteetille. Pieni Suomi tunnetaan suurena musiikkimaana. Joka puolelta maamme löytyy osaavia muusikoita arkea ja juhlaa rikastuttamaan. Musiikkioppilaitosten asema opetussuunnitelmaperusteisena osana suomalaista koulutusjärjestelmää on turvannut osaamistason hyvinvointinäkökulman ohella.

Suomen musiikkioppilaitosten liiton hallitus